

KUOPION
LUONNONTIETEELLINEN
MUSEO

Jukka Kauppinen

69B>5A =B`GHt < @69F; =B`D9G&Dx B Hx H

?I CD€B`@ CBBCBH-9H99@+B 9B`A I G9C
\\hd.##kkk" _i cd]cb`i cbbcbh]YY`]bYba i gYc'Z

KUOPION
LUONNONTIETEELLINEN
MUSEO

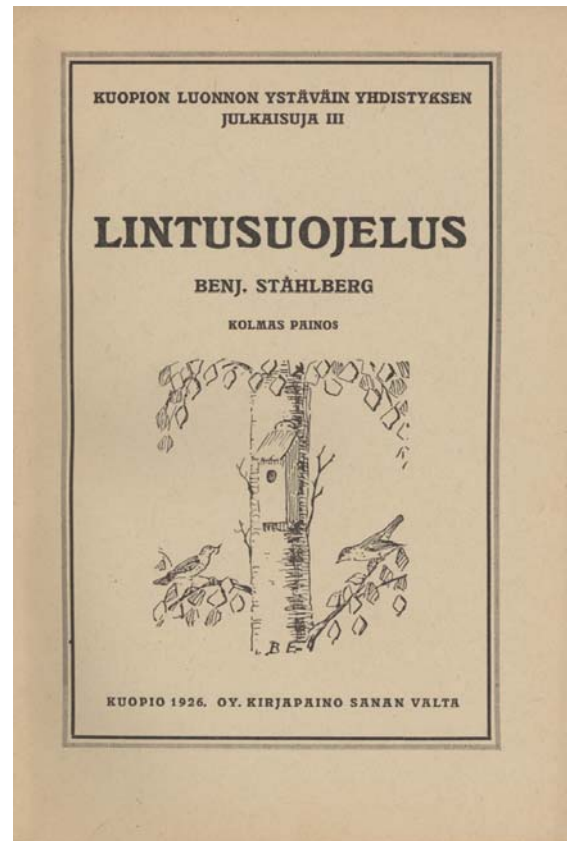
Jukka Kauppinen

69B >5A =B `GHt < @69F; =B D9Gs Dx B Hx H

?| C D€B `@ C B B C B H=9H99@B 9B `A | G9C
\\hd.##k k k "_i cd|cb`i cbbcbh`Y`Y`bYba i gYc"Z

2003

Jukka Kauppinen

BENJAMIN STÅHLBERGIN PESÄPÖNTÖT

”Pesimäpönttöjä laululinnuille ei täällä Pohjois-Savossa ole ennen laitettu. Nyt niitä kuitenkin alkaa vähin erin näkyä kaupunkien lähistöllä ja herraskartanoiden puistoissa.”

Nämä sanat ovat Benjamin Ståhlbergin (1859-1915) pienestä ”Lintusuojelus” -kirjasesta, jonka hän sai valmistelluksi painokuntoon elämänsä viimeisinä päivinä. Kirjanen ilmestyi Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen julkaisemana keväällä 1916.

Ståhlberg oli kehitellyt ja kokeillut lintujen erilaisia asumuksia vuosikymmenien ajan keräten tietonsa suosituksi tulleeseen suojeluoppaaseen, jonka toinen painos otettiin vuonna 1924 ja kolmas 1926.

Ståhlbergin ja muiden luonnonystävien opastamana ihmiset kotiuttivat kottaraiset pihapiirinsä pesäpönttöihin Kuopion seudulla 1900-luvun alussa. Mutta nyt, satakunta vuotta myöhemmin, pihojen laulajat ovat käyneet kovin vähiin.

Onko sopivia pönttöjä enää puissa riittävästi? Onko niitä kaikille kolopesijöille, myös metsissä? Lintujen asuntotilanne ei ole helpottunut sitten Ståhlbergin aikojen, päinvastoin.

Mutta mikä on ”savolaismallisen” pöntön historia; mistä kololintujen suojelu alkaa – mikä on Benjamin Ståhlbergin perintö?

Hyödyksi ja iloksi, lintujen parhaaksi

Ihminen on alunperin asetellut pesäpönttöjä omaksi hyödykseen. Vielä 1800-luvun lopulla pidettiin rantavesillä yleisesti munitusuuttuja; telkän munat olivat keväisin kysyttyä tavaraa, jolla telkkä sai maksaa asuntonsa vuokran. Kun laki kielsi munituksen, uutut alkoivat kadota rannoilta. Myöhemmin – runsaamman telkkäpaistin toivossa – metsästäjät ryhtyivät taas houkuttelemaan telkkiä pesäpönttöihin omille riistavesilleen.

Ståhlberg näki aikanaan myös merkkejä pyyteettömästä lintujen suojelusta. Pihapiirien pääskyille laitettiin räystäisiin lautoja ja tuohitötteröitä, että pesät pysyisivät koossa ja paikallaan. Ja uudistulokkaana kottarainen, tuo pihojen ”rattoisa toveri” – niin kuin Ståhlberg sitä kutsui – oli maamiehen suosiossa. Pöntötys kotiutti sen nopeasti savolaiseen kulttuuriympäristöön.

Pesäpöntöistä ja niiden asukkaista tiedämme nyt monin verroin enemmän kuin sata vuotta sitten, mutta monet Ståhlbergin ajatukset ovat ajankohtaisia.

Luonnonystäväillä oli huoli metsistä ja niiden linnuista jo sata vuotta sitten. Metsät oli paikoin kaskeamalla hävitetty ja ”tehokas metsien hoito” levisi epäilyttävällä tavalla kolometsiin. Kulttuurimaiden kokemus ja omatkin havainnot todistavat, että nykyaikainen metsänhoito karkottaa linnut, Ståhlberg kertoi huolestuneena. Metsät puhdistetaan, kelot ja lahot kolopuut kaadetaan – metsä on kuin huvipuisto. Onneksi ei meillä vielä ole niin puhdasta, hän lisäsi, kuten monin paikoin kehittyneimmissä maissa.

Siivekkäät ovat maamiehen ja metsänhoitajan parhaita ystäviä, Ståhlberg valisti viitaten viljelmien tuholaisongelmiin: ”Käytännölliset maamiehetkin, jotka ovat avuttomia tuohyönteisten lukemattomien laumain hävitykselle, niin metsässä kuin vainioilla, kysyvät huolestuneena – mitä on tehtävä.” Hän korosti lintujen käyttävän ravintonaan tuohyönteisiä ja niiden toukkia, ”siksi olisi niitä kaikin puolin suosittava”.

Kottarainen, rattoisa toveri

Benjamin Ståhlbergin laulumaille juuri kotiutunut kottarainen sai erityisen maamiehen ystävän arvon. Ståhlberg oli havainnut tämän ”rattoisan toverin” levittäytyvän pesäpönttöjen ansiosta niin kaupunkiin kuin maaseudullekin. Sen oli havaittu pesineen Kuopion tuomiokirkon tornissa ja puistojen puunkoloissa, mutta mielellään myös keinotekoisissa rakennelmissa. Ståhlberg tiesi kertoa laajemminkin lajin esiintymishistoriasta ja elinympäristöstä:

”Etelämmässä, missä viljelyksellä on vuosisadat takanaan, on kottarainen lyöttäytynyt ihmisen seuralaiseksi. Eteläisen seudun ikivanhat lehtipuut, joihin ajanhammas on syönyt rokamia, koloja ja kolpperoita, antavat kyllä monelle kottaraisparille suotuisan pesäpaikan. Vaan tuskinpa olisi mahdollista ne tuhansiin kohoavat kottaraislaumat, joita esim. Pohjois-Saksan nummilla näkee laiturilla karjalaumojen kanssa, elleivät ihmiset olisi niitä auttamassa keinotekoisine pesimäpönttöineen.”

Ståhlberg esitteli Lintusuojelus-kirjasessaan kaksi kottaraisen asuntomallia, jotka ovat helposti raakalaudasta valmistettavia, vaivatta hoidettavia ja silmillekin siroja. Hänen perusmallinsa olivat ”tuulimyllymalli” ja ”tavallinen malli”. Pöntöt olivat puhdistusta varten sivusta avattavia, muuten tavallinen malli vastasi jotakuinkin nykyistä kottaraisen lautapönttöä. Lentoaukon halkaisija oli noin viisi ja puoli senttiä.

Muita kolopesijöitä

Pitkään linnunpönttöjä ripustettiin vain telkille tai kottaraisille. Mutta Ståhlberg tunsi myös muut paikalliset kololinnut ja niiden tarpeet. Telkänpöntöissä hän oli havainnut joskus ”kuokkavieraina” isokoskelon ja helmipöllön. Koska syvien metsien pöllöt ymmärrettiin myös pienten kololintujen vihollisiksi, ennenakaan ei voitu ajatella, että niitä lintusuojelun nimissä autettaisiin – että annettaisiin ehdoin tahdoin pihojen suositut laululinnut metsän pedon suuhun.

Sen sijaan leppälinnuille, käenpiioille, kirjosielloille, talitiaisille sekä pienimmille hömö- ja töyhtötiäisille Ståhlberg asetteli tuulimyllymallin ja tavallisen mallin erikokoisia sovellutuksia. Leppälinnulle ja käenpiialle hän suositteli neljän sentin ja hömötiäiselle kolmen sentin lentoaukkoa.

Ståhlberg luonnehti kololintujen runsautta, samoin kuvasi lajien keskinäisestä kinaa ja kilpailua sopivista koloista. Hänen mukaansa leppälintu oli yleisin pönttöön pesivä lintu Pohjois-Savossa, ja käenpiikaakin hän piti yleisenä. Mainittakoon, että hänen koelallaan Kehvon huvilan pöntöissä, noin puolentoista hehtaarin sekametsässä, oli pesinyt säännöllisesti kolme tai neljä leppälintuparia, ja käenpiika parinkymmenen vuoden ajan säännöllisesti. Talitiaista ja kirjosielloa – mustankirjavaa paarmalintua, niin kuin silloin sanottiin – Ståhlberg luonnehti niinkään yleiseksi pönttölinnuiksi. Kirjosiepon hän oli huomannut leppälinnun riitatoveriksi. Hän oli havainnut kiistaa pesimäpöntöistä leppälinnun, talitintin ja kirjosiennon kesken.

Noista ajoista tilanne on kovinkin paljon muuttunut. Leppälintu on harvinaistunut kololintu, samoin käenpiika, verrattiinpa tämän päivän tilannetta Ståhlbergin tai von Wright-veljesten aikoihin. Kolokilpailu tuskin on yhtään hellittänyt – mukaan ovat tulleet uusina lajeina viime vuosikymmeninä runsastuneet sini- ja kuusitien. Ja metsätalouden ehdot koventavat kaiken aikaa kilpailua. Näin kovaa se ei liene koskaan ollut.

Kaikki kololinnut sinitiaisesta viirupöllöön tarvitsevat omien mittojensa mukaisia asuntoja pihossa, rannoilla, rauhallisissa puistometsissä ja eritoten nykyisissä talousmetsissä. Edellä mainittujen lajien lisäksi Ståhlberg mainitsi vielä puukiiptäjän ja harmaasiepon, unohtamatta sydänmaan tervapääskyä, paimenpoikana ollessaan:

”Tässä yhteydessä mainitsen, että kerran, siitä on jo kauan, paimenpoikana ollessani, näin sydänmaalla keskellä korpea tervapääsky-koloniian. Korven sisällä oli vähäinen haapalehto, korkeita miltei oksattomia haapoja. Haapojen yläosassa oli koloja ja niistä puikkelehtivat tervapääskyt sisälle ja ulos. Kolot olivat kai tikkojen entisiä pesäkoloja.

Tämä tervapääskyparven näkeminen keskellä synkintä korpimetsää teki minuun niin häibtumattoman vaikutuksen, että tuo kuva on ilmielävänä nytkin vielä mielessäni.

Tervapääskynkin voi siis lukea pönttöön pesiviin lintuihin.”

Huomautuksia:

Benjamin Ståhlberg oli saanut tietoa linnunpöntöistä ainakin saksalaisen vapaaherra Hans von Berlepschin kirjasta *Yleinen lintusuojelus* (sen perustelu ja toimeenpano), jonka A. J. Mela oli suomentanut ja suomalaisiin oloihin soveltanut ja joka ilmestyi Vanamo-seura julkaisemana 1902. Menemättä syvemmälle lintujen suojelun historiaan viitataan lyhyesti Melan suomennoksen esipuheeseen: ”Lintusuojelus ei ole Suomessa uusi. Olihan jalo kansalaisemme Z. Topelius sen lämmin harrastaja ja lukuisat ”kevätyhtiöt” ovat tätä harrastusta koettaneet nuorisoon levittää. Mutta tämä harrastus koskee yhtäpaljon vanhempaa sukupolvea ja koskettelee likeisesti maamiehen taloudellista etuakin.”

Kololintuja ja pesäpönttöjä käsittelevästä kirjallisuudesta mainittakoon ainakin ansiokkaat *Ohjeita lintujen suojelemiseksi* (Brander 1959, KLYY:n julkaisuja, sarja A: 6), *Kololintujemme suojelu* (Haapanen & Vaarna, Suomen Luonto 1/1971) sekä *Kololinnut ja muut pökökelopesijät* (Hautala 1977, tekstit Kaukusalo & Kellomäki).